

Тема 5. Філософія Нового часу

План: 1. Якісно нова спрямованість філософії в епоху ранніх буржуазних революцій в Європі. Пошуки продуктивного методу пізнання: емпіризм, раціоналізм та сенсуалізм

2. Новий філософський ідеал у філософії просвітництва. Проблема свободи людини та шляхи її соціального визволення.

3. Класична німецька філософія. Особливості та досягнення класичної німецької філософії.

В центрі уваги уже не віра, а розум!

Основні парадигми даного часу:

1) Знання то сила! (в основі ставлення людини до світу лежать знання.)

2) «Опануй природою в ім'я користі і успіху самого життя» (діловий підхід до світу, що виробляється на основі впровадження науки у виробництво, типовим для Нового часу)

З XVII ст. – розпочинається новий розвиток філософії мислення. Період з XVII до середини XIX ст. називають періодом класичної філософії: від Бекона і Декарта до Гегеля і Фейєрбаха.

Періодом Нового часу (XVII ст.) розпочинається класична філософія, її основними представниками є Ф. Бекон, Р. Декарт, Т. Гобс, Б. Спіноза, Дж. Лок, Г. Лейбніц, Дж. Берклі, Д. Юм, Б. Паскаль. **Наприкінці XVII – XVIII ст. в Європі поширюється просвітницький ідейний рух. Філософія епохи Просвітництва** представлена іменами Вольтера, Ж.-Ж. Русо, Монтеск'є, Д. Дідро, П. Гольбаха, Ж. Ламетрі, К. Гельвеція, І. Гердера, Г. Лесінга.

Вершиною розвитку європейської класики стає **німецька класична філософія** (II пол. XVIII – I пол. XIX ст.) – І. Кант, Й. Фіхте, Ф. Шейлінг, Г. Гегель, Л. Фейєрбах. Європейська класична філософія виникає у період утвердження буржуазного суспільства та його цінностей. То був час буржуазних революцій в Європі (Англії, Нідерландах, Франції). З позиції розуму були піддані критиці основи релігії, суспільства, розуміння природи. Це період розвитку науки, тому наука і проблема пізнання (гносеологія, логіка, методологія) складають ядро всієї філософської проблематики.

Головною ідеєю класичної філософії XVII – XIX ст. – стає ідея раціонального панування людини над природою і суспільством.

Основною рисою європейської класичної філософії стає раціоналізм як загальноосвітня позиція.

Філософія Нового часу – це початок західноєвропейської класики. Має свої особливості:

- XVII ст. в історії це період промислового перевороту, пов'язаного з виникненням машинного виробництва;
- центр виробничої, культурної, соціально-політичної діяльності переміщується у міста;
- на основі механіки і фізики виникає досвідного математичне природознавство, це час наукової революції, яка полягала не тільки у створенні основ сучасного природознавства, але й у перетворенні науки у соціальний інститут (виникають Лондонське королівське товариство вчених і Паризька Академія наук);

- наука приходить на зміну вірі і релігії, домінує у культурі. Якщо у центрі проблематики схоластичної філософії проблема співвідношення віри і розуму то в Новий час – розуму і природи (можливості раціонального панування над нею);

- осмислює новий образ природи і людини. Якщо у ренесанс відношення до природи художнє, то у XVII ст. природа позбавляється божественного сенсу і перетворюється на об'єкт корисних намірів. Поставити її сили на службу людським потребам. Гаслом Нового часу стає «Знання – сила»;

- механістичний підхід до розуміння світу і людини;
- поряд з пантеїзмом (бог є усе) поширюється концепція деїзму;
- людина у механістичній картині світу розглядається як частка природного механізму, і тому вона залежна і підкорена порядку природи. Людина починає розглядатися як певні механізми, автомати;

- механіцизм вів до дегуманізації самої філософії. Якщо епоха середньовіччя і Відродження підносили людину (хоча по-різному) розглядаючи її як «подобу божу», як «вінець творіння», то нового часу філософія заводить до механізму, машин, автомата.

Таким чином можна окреслити основні риси філософії Нового часу.

Гносеологізм – світоглядна настанова, яка виходить з того, що теоретичне пізнання є вищим, сенсом життя людини (основна риса ф/с Нового часу) (на перше місце виходить наука про пізнання світу. На перший план матеріалістична спрямованість філософії, це обумовлюється орієнтацією на науку).

Деїзм – Бог дає перший поштовх, а потім усувається від справ. Всесвіт розвивається відповідно до природних законів.

Механіцизм – розуміння природних процесів і людини, різноманітні форми розвитку зведені до механічного руху. «Людина – машина» – крайнє вираження механіцизму Нового часу. Перетворення світу на основі зведення його до простих механізмів.

Матеріалізм – який спирається на великі відкриття природних наук розповсюджених на явища природи.

В теорії пізнання виявляються взаємообумовлені напрями: емпіризм і раціоналізм.

Емпіризм (грец. еμπειρία – досвід) - філософський напрям, який визнає чуттєвий досвід основним і єдиним джерелом і змістом знання.

Емпіризм XVII – XVIII ст. – матеріалістичний емпіризм, такий, який стверджує, що чуттєвий досвід об'єктивно відображує навколишній світ.

Раціоналізм (лат. rationalis – розум) – філософський напрям, який визнає розум основою пізнання. Раціоналізм протистоїть як ірраціоналізму (інтуїтивізм) так і емпіризму. Основоположником раціоналізму є дуаліст Декарт. Продовжили – голандський філософ Б. Спіноза, німецький філософ Лейбніц.

Емпірична традиція представлена в англійській філософії, започатковує її Френсіс Бекон, продовжують і розвивають Т. Гобс, Дж. Лок, Дж. Берклі, Д. Юм.

Ф. Бекон (1561-1626). Праці «Новий Органон», «Нова Атлантида».

Народився у багатій аристократичній сім'ї. Батько – перший міністр королеви Єлизавети. Зробив блискучу кар'єру на державній службі: був генеральним адвокатом, прокурором, лордом-хранителем Великої печатки, лордом-канцлером і правителем держави за відсутність короля. Швидка кар'єра, двірцеві інтриги призвели до того, що його звинуватили у хабарництві. Лорда-канцлера віддали під суд. Отримав пенсію, місце в парламенті, але повернутися до політичного життя не зміг, тому вирішив посвятити себе заняттям наукою та філософією.

Його цікавило: метод пізнання за Беконом знання це сила, а той хто володіє знаннями, буде могутній (порівняємо з античністю, де знання приносять задоволення цікавості людини).

За Беконом для досягнення істотного знання людина повинна використовувати правильний метод і позбавитися від так званих «привидів» (ідолів). Бекон розробляє свій метод, який ототожнює з бджолою, яка перелітає з квітки на квітку, збирає сік, а потім переробляє його на мед. Свій метод пізнання називає – індукція.

Індукція – це роздуми від часткового до загального. Це коли від спостереження одиничних явищ відбувається перехід до формування загальних ідей, законів. Ф. Бекон розрізняв «плодоносне» та «світоглядне» знання.

Плодоносне – це таке знання, яке приносить користь.

Світоглядне – це те, що збільшує можливість пізнання, пояснюють закони природи. Ф. Бекон обстоював дослідний шлях пізнання у науці.

Рене Декарт (1596-1650) французький філософ, фізик, математик, засновник раціоналізму. Праці: «Роздуми про метод», «Метафізичні роздуми», «Начала філософії».

Декарт вносить нову орієнтацію в філософію. Він був основоположником дедуктивно-раціоналістичного методу пізнання. Роздуми від загального до часткового.

Дедукція – це ланцюг достовірних логічних висновків, що спираються на «абсолютно достовірні положення» (аксіоми).

В теорії пізнання Декарт – засновник раціоналізму. Висунув на перше місце розум, а роль досвіду звів до перевірки даних інтелекту. За Декартом чуття часто вводять нас в оману. Все що викликає сумнів має бути відкинуте. Його гасло: «Я мислю, отже я існую». Це означає, що істина засвідчується тільки розумом. Засобами мислення є інтуїція і дедукція. Декарт прихильник «вроджених ідей». До них належать ідеї Бога, числа, принципи логіки, категорії. Концепція відроджених ідей Декарта сягає коріннями концепції «пригадування» ідей Платона. Декарт перебільшував можливості раціонального пізнання відривав його від чуттєвого від емпіричного ступеня і цим штовхав раціоналізм до ідеалізму, визнаючи існування особливого, чисто раціонального джерела знань.

Онтологія Р. Декарта. Вчення про субстанцію. Світ у філософській системі Декарта має певну ієрархію і розподіл (2 першооснови). Декартова позиція є позицією дуалізму, подвоєння світу на дві реальності, що існують незалежно одна від одної:

- природну, матеріальну субстанцію (ознакою є протяжність, кількісна вимірюваність);

- духовну, мислячу субстанцію (ознака – мислення).

Над обома субстанціями підноситься Бог, як вища і самостійна реальність. Субстанції є похідними.

Першопочатковий імпульс до існування і розвитку світу дає Бог, але потім його розвиток визначається самостійно, творчою силою матерії. Заклав засади механічного світогляду. У межах такого світогляду світ мислився не багатоякісним та ієрархічним, він поставав одноманітним, простим і зводився до чисел. Все можна було пояснити на основі механіки.

Проблема людини

Вважав, що людина є зв'язком між тілесним механізмом і розумною душею, яка має волю і мислення. Він опинився перед проблемою узгодження їх в людині.

Беручи до уваги ідеї Декарта, свій варіант раціоналістичної філософії створив голандський мислитель Бенедикт Спіноза (1632-1677).

Праця «Етика». Він продовжує не тільки раціоналістичну традицію Декарта, але й і його механіко-математичну методологію.

Вважав, як всі раціоналісти, що розум не помиляється, причиною заблуджень є тільки чуттєве пізнання. З трьох рівнів пізнань – чуттєвого, логічно-обґрунтованого міркування та інтуїції – два останніх Спіноза вважав по-справжньому формами пізнання.

Спіноза дотримується пантеїстичної традиції філософії, яка ототожнює Бога і природу. Заперечує дуалізм Декарта та Субстанція (Бог) як «причина самої себе» є єдиною, вічною і нескінченною. Протяжність і мислення розглядаються Спінозою як атрибути, властивості єдиної субстанції.

Етична проблема

В центрі уваги – питання свободи. Він розрізняє свободу Бога і людини. Бог (субстанція) вільний. У природі (до неї відносять людину) панує детермінізм, тобто необхідність. Людина особливий розум, котрому окрім протяжності характерні мислення тобто, розум. Свобода людини полягає в єдності розуму і волі, тому реальна свобода визначається рівнем розумового пізнання.

Філософія **Лейбніца** (1646-1716) стала спроба подолання протиріч між емпіризмом і раціоналізмом. Твір «Монадологія». Ядром його об'єктивно-ідеалістичної філософської системи є вчення про монади. Монада – це проста, неподільна духовна субстанція. Кожна монада (субстанція) є одиницею буття. За Лейбніцем монада – духовний атом здатний до активності. Монади не мають фізичних характеристик, тому їх можна досягнути розумом. Вони є суто ідеальними, духовними першоелементами буття. Лейбніц розрізняє монади декількох видів:

- монади – душі – характерні для біологічних об'єктів;
- монади – духи – утворюють людину наділену свідомістю;
- монада – Бог – найдосконаліша монада, яка встановлює гармонію між всіма монадами.

Якщо у Бекона вчення про одноманітність субстанції, Декарт – «двовірність» субстанції, Лейбніц – відстоює вчення про множинність субстанції.

Як раціоналіст Лейбніц віддавав перевагу раціональному пізнанню над чуттєвим. Розуми притаманні «вроджені ідеї» у Лейбніца вони вважаються лише задатками, нахилами, але поштовхом, імпульсом для приведення їх в дію є чуттєве пізнання. Без чуттєвого досвіду ніяка інтелектуальна діяльність була б неможлива. Визнання цінності чуттєвого досвідного знання приводить Лейбніца до поділу всіх істин в залежності від джерела на істини розуму (всезагальні і необхідні істини логіки та математики) та істини факту (досвідне знання).

Якщо Ф. Бекон і Р. Декарт обстоювали позиції емпіризму та раціоналізму, абсолютизували об'єктивний і дедуктивний шляхи пізнання, то синтез двох шляхів пізнання здійснив англійський філософ **Т. Гобс**. (1588-1679). Теоретичні знання повинні стати знаряддям для розвитку практики, але вони повинні базуватись на досвіді. Поєднує індукцію і дедукцію. Вважає, що спочатку треба йти шляхом простіших елементарних якостей речей (дедукція), а потім поєднувати їх, синтезувати (індукція).

Т. Гобс був представник матеріалізму і номіналізму. Вважав, що існують одиничні речі, а загальні поняття – це лише назви речей.

Гобс заперечував існування субстанції бо був номіналістом і не визнавав реальності загальних понять.

Висуває механічне тлумачення реальності.

Людина це машина з природними властивостями.

Сенсуалістична філософія Дж. Локка, Дж. Берклі та Д. Юма.

Якщо раціоналізм (один з філософських напрямків) визнавав розум основою пізнання і поведінки, то сенсуалізм *представляє напрям в теорії пізнання, за яким чуттєвість є головною формою достовірного знання*. Сенсуалізм змикається з емпіризмом, котрий визначає чуттєвий досвід єдиним джерелом достовірного знання.

Основна теза сенсуалізму – «немає нічого у розумі, чого б не було раніше у чуттях». Одним з перших філософів цього напрямку був Дж. Локк.

Дж. Локк (1632-1704) розробив емпіричну теорію пізнання. У своєму творі «Розвідка про людське розуміння» стверджує, що усяке знання про світ засноване на чуттєвому досвіді. Розум відіграє другорядну роль у пізнанні. Розум виступає як «чиста дошка» є «*tabula rasa*», яку заповнює чуттєвий досвід. Локк заперечує наявність «природжених ідей» у людському розумінні. Усе що розум має, приходить через відчуття. Визначаючи досвід як джерело знань, цей досвід поділяв на внутрішній і зовнішній: внутрішній – це джерело знань про внутрішній світ людини; зовнішній – це джерело постачання інформації про об'єктивний світ. Вони (зовнішній і внутрішній досвід) призводить до виникнення тільки простих ідей. Для отримання складних ідей необхідні розумові дії, - співставлення та абстрагування.

Процес пізнання розділяє на три ступені:

- інтуїтивний, що ґрунтується на мисленні і узагальненні внутрішнього досвіду;
- демонстративний – узагальнює зовнішній досвід;
- чуттєвий – базується на ідеях, що отримуються чуттями.

Дж. Берклі (1684-1753) виступив з обґрунтуванням суб'єктивного ідеалізму, зрікається самої ідеї про матеріальний об'єктивний світ. Він відкидає існування матерії, стверджував, що речі існують остільки, оскільки вони сприймаються відчуттями. Світ речей – це «ідеї» Бога. Бог «вкладає» у свідомість суб'єктів зміст відчуттів, які виникають при самогляданні світу та окремих речей.

Отже за Берклі існує лише те, що сприймають органи чуття: це і є позиція радикального сенсуалізму.

Цю ж суб'єктивно-ідеалістичну концепцію розвивав **Д. Юм** (1711-1776). Він стверджував, що людина не може вийти за межі своїх відчуттів і не може встановити, що лежить в основі речей – дух чи матерія, не може довести що між предметами і явищами існує причинно-наслідковий зв'язок. Юм вважав, що людина має справу не із зовнішнім світом, а з потоком своїх відчуттів і уявлень. «Нам нічого не відомо про світ, що нас оточує».

У другій чверті XVIII століття сформувався у Франції широкий і могутній рух, який дістав назву **Просвітництво**.

Духовними спадкоємцями гуманістів епохи Відродження стали саме просвітелі XVIII століття. Найгостріше критикуючи і гнівно осміюючи феодальні порядки і церковні догмати, просвітелі підривали ідеологічну основу старого суспільства і створювали нову духовну культуру, засновану на принципах гуманізму, рівності людей, розкріпачення людського розуму і гармонічного розвитку особистості.

Просвітництво - це політична ідеологія, філософія і культура епохи краху феодалізму і встановлення капіталістичних відносин. Термін "просвітництво" був введений Вольтером і Гердером. Німецький філософ і. Кант визначив Просвітництво як необхідну історичну епоху розвитку людства, сутність які складається в широкому використанні людського розуму для реалізації соціального прогресу.

Він не був тільки політичним чи філософським явищем, хоч філософія, особливо матеріалістична, відігравала в ньому важливу роль. Просвітництво об'єднало всіх прогресивно мислячих представників «третього стану»: юристів, філософів, буржуазію, природознавців. Просвітники критикували феодальний лад та його культуру, вимагали встановлення нових, прогресивних суспільних порядків, виступали на захист народних мас, за їх право на освіту і культуру. Вони вірили в людину, в її розум і високе покликання. В цьому просвітники продовжували гуманістичні традиції Відродження.

Одним із засобів утвердження ідеалів Просвітництва його прихильники вважали розвиток історичної науки («школи моралі й політики»). При цьому просвітницький погляд на історію характеризувався наступними властивостями: відмова від теологічного способу витлумачення історичного процесу, різко негативне ставлення до середніх віків, ідеалізація античності, істор. оптимізм та віра в прогрес, визнання буття єдиних істор. закономірностей розвитку всього сусп-ва. Визначальною рисою мислителів цього часу були істор. оптимізм, віра в прогрес, що розглядався як поступальний розвиток к-ри, торгівлі, пром-сті, техніки. Всесвітньо-істор. підхід та уява про людство як єдине ціле вважалися

закономірним характером вселенського істор. розвитку, який підлягає певним "природним законам".

Просвітництво є природним продовженням гуманізму 14–15 ст. як світського культ. напрямку. Але епоха П. відокремлена від епохи гуманізму епохою реліг. реформації і катол. реакції, коли в житті 3х. Європи взяли гору теологічні й церк. засади. Важливою складовою просвітницької ідеології стала розробка суспільно-політ. теорій, зорієнтованих на розбудову раціонально організованого сусп-ва. В основу просвітницьких суспільно-політ. теорій було покладено поняття незмінної людської природи, зміст якого включав ідею про рівність людей від природи, а також про існування низки невідчужуваних прав і свобод людини й громадянина. Ці теорії, зокрема теорія природного права, що виходила з уявлення про вроджену рівність людей, ідеологічно обґрунтовували вимоги демократ. свобод. Проти феодально-абсолютистської д-ви була спрямована й теорія сусп. договору, згідно з якою держава не мала Божественного походження, а становила інститут, що виник шляхом укладання договору між людьми; ця теорія надавала право народу позбавити влади монарха, який порушує умови договору та погано охороняє природні права громадян.

Прагнення просвітників підкорити ідеальним, розумним принципам і сусп. лад та держ. установи (яким належало, на їхню думку, піклуватися про "загальне добро"), і життя людей було пов'язане з культом розуму. Феод. лад та його інститути розцінювалися як "неприродні", "нерозумні". Тому деякі просвітники покладали надії на "освіченого монарха", розраховуючи, що абсолютизм надалі проведе необхідні бурж. реформи. Так виникла ідея освіченого абсолютизму. Однак та частина просвітників, яка більшою мірою відстоювала інтереси народу, йшла значно далі, відстоюючи ідеї нар. суверенітету й демократ. республіки.

Поняття "Просвітництво" стало вираженням заг. процесу, що поступово охопив низку країн, насамперед європейських.

В Англії просвітницька думка мала своїм джерелом ідеологію, породжену Англ. бурж. революцією 17 ст. Найважливішими представниками П. тут були: Дж.Локк (1632–1704), Ф.Бекон (1561–1626), Дж.Берклі (1685–1753); філософ Т.Гоббс (1588–1679); учений-фізик І.Ньютон (1643–1727); філософ Д.Юм (1711–76); економіст А.Сміт (1723–90) та ін.

Розвиток французького Просвітництва охоплює: раннє (17 ст.) – Р.Декарт (1596–1650), П.Гассенді (1592–1655) – та високе П. (18 ст.) – Ш.-Л. де Монтеск'є (1689–1755), Вольтер (1694–1778), Ж.-Ж.Руссо (1712–78), Ж.-О. де Ламетрі (1709–51), Д.Дідро (1713–84), К.-А.Гельвецій (1715–71), П.-А.Гольбах (1723–89). Однією із центр. подій розвитку франц. П. стало видання відомої "Енциклопедії" (1751–80), а соціально-політ. завершенням – події Французької революції кінця 18 століття. Ідейними вождями "старшого покоління" франц. просвітників 18 ст. були Вольтер і Ш.-Л. де Монтеск'є. Вірячи в істор. прогрес, вони покладали надії на "освіченого монарха" (Вольтер) або пропагували конституційну монархію за англ. зразком. У Франції 18 ст.

існували три крила П.: перше – прихильне до давнього способу правління (*ancien régime*) – репрезентували аполітичні або монархічні популяризатори знання і науковці, які висували думку, щоб увести поділ влади на законодавчу, виконавчу й судову. До другого зараховують філософів, прихильних до існуючої влади та ідей абсолютної монархії, але зосереджених на боротьбі з релігією і привілеями Церкви. Гол. представники: Вольтер, П.-А. Гольбах, Д. Дідро. Третє крило складали радикальні супротивники рівною мірою як монархії, так і Церкви, демократи й прото-соціалісти, передусім Ж.-Ж. Руссо.

У Німеччині П. розпочалося у 18 ст., що було зумовлено екон. відсталістю та відсутністю нац. єдності. Фундамент під нім. П. заклали Г.-В. фон Лейбніц (1646–1716), Х. Томазіус (1655–1728) та Х. фон Вольф (1679–1754). Символом нім. П. є І. Кант (1724–1804), який синтезував думки Д. Юма та ін. філософів європ. П. До чільних представників нім. П. належать Х.-А. Крузій (1715–75), Е.-В. фон Чирнгауз (1651–1708), А.-Г. Баумгартен (1714–62), Й.-Г. Гердер (1744–1803), Й.-В. фон Гете (1749–1832), Г.-Е. Лессінг (1729 –81), Ф. Шіллер (1759–1805). На відміну від французького німецьке П. вирізнялося вкрай обережним ставленням до релігії. Ін. особливістю нім. П. виявилася об'єднуюча ідея, що змогла згуртувати різних за духом його представників – від найрадикальніших до, здебільшого, дуже помірних. Це ідея нац. єдності нім. народу, його права на вільний розвиток нац. к-ри, літератури й мови – що сприяло появі єдиної д-ви.